

„AVENTURILE POLITICE” ALE ȘLEAHTEI POLONEZE ÎN ȚARA MOLDOVEI ÎN SEC. AL XVI-LEA: EXPRESIE IDENTITARĂ A SARMATISMULUI POLONEZ

CZU: 94(478)SEC."XVI"

DOI : <https://doi.org/10.52673/18570461.25.1-76.11>Doctorand **Ion CHEPTENE**E-mail: ioncheptene85@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9443-2522>

Institutul de Istorie, USM

THE POLITICAL "ADVENTURES" OF THE POLISH SZLACHTA IN MOLDAVIA IN THE 16TH CENTURY: IDENTITY EXPRESSION OF POLISH SARMATISM

Summary. The article analyzes the "political adventures" of the Polish szlachta in Moldavia in the 16th century, highlighting how Sarmatism, as an identity element of the Polish Sarmatian identity, influenced the "initiatives on their own" of the Polish magnates in Moldavia. The historical context is defined by Poland's desire to turn Moldova into a buffer zone against the Ottoman Empire using matrimonial relations and political alliances to achieve this goal. Gradually, Sarmatism transforms from a myth promoted by Polish medieval literature into a well-developed political ideology, which incorporates in itself the style of life and political thinking. The research highlights the impact of the Sarmatism ideology on the political behavior of the Sarmatists, manifested through independent diplomatic and political-military actions aimed to promote Polish interests in Moldova.

Keywords: Poland, Moldavia, Ottoman Empire, Sarmatism, Polish Sarmatism, Polish magnates, dynastic relations, political identity.

Rezumat. Articolul analizează „aventurile politice” ale șleahței poloneze în Țara Moldovei în secolul al XVI-lea, evidențind modul în care sarmatismul, ca element identitar al șleahței, a influențat inițiativele pe „cont propriu” ale magnaților polonezi în Moldova. Contextul istoric este determinat de dorința Poloniei de a transforma Moldova într-o zonă tampon împotriva Imperiului Otoman și de utilizarea relațiilor matrimoniale și a alianțelor politice pentru atingerea acestui scop. Treptat, sarmatismul se transformă de la un mit promovat de literatura medievală poloneză, într-o ideologie politică bine dezvoltată, care include în sine stilul de viață și de gândire politică. Cercetarea evidențiază impactul ideologiei sarmatismului asupra comportamentului politic al șleahței, manifestat prin acțiuni diplomatice și politico-militare independente menite să promoveze interesele poloneze în Moldova.

Cuvinte-cheie: Polonia, Țara Moldovei, Imperiul Otoman, sarmatism, șleahța poloneză, relații dinastice, identitate politică.

INTRODUCERE

În secolul al XVI-lea, Țara Moldovei a continuat să fie pentru Polonia o zonă de interes geopolitic sporit în contextul avansării rapide a turcilor în zona Balcanilor. Totodată, influența Imperiului Otoman creștea neconținut în spațiul românesc, ceea ce putea fi perceput ca un pericol pentru statul polonez. În acest context, Polonia urmărea perseverent creșterea influenței sale în Țara Moldovei. Scopul Poloniei era să creeze din Țara Moldovei o zonă-tampon în fața Imperiului Otoman. Chestiunea aceasta urma să se conformeze spiritului tratatului bilateral din 1533 [1, pp. 342-348], intereselor turcești în Moldova, aflate într-o creștere continuă după campania din 1538 [2] a lui Suleiman Magnificul (1520-1566). Relațiile dinastice și matri-

moniale dintre boierimea moldovenească și șleahța poloneză au determinat dezvoltarea relațiilor bilaterale în perioada vizată, influențând dinamica lor. În secolul al XVI-lea, Polonia urmărea stabilirea supremației asupra Moldovei, iar pericolul otoman o forța să aplice acțiuni diplomatice și strategii mai complexe. Acestea prevedeau utilizarea raporturilor matrimoniale, a intereselor separate ale magnaților, sprijinirea grupărilor de boieri loiali Poloniei, pentru promovarea politicii sale în direcția vecinului sudic. Regalitatea era silită de contextul politic intern să lase „politica moldovenească” pe mâinile magnaților polonezi sau era incapabilă să se opună acțiunilor realizate „pe cont propriu” de către magnați pe filiera moldovenească.

În această ordine de idei, tindem să analizăm chestiunea „aventurilor politice” ale magnaților polonezi

în Moldova sub aspectul spiritului sarmatismului, îmbrățișat de aceștia, care a devenit un element identitar și argument forte în acțiunile deliberate ale reprezentanților șleahței de promovare a intereselor politice poloneze în Moldova.

Pentru a elucida problema anunțată, vom cerceta câteva aspecte importante: direcțiile definerii ale sistemului politic polonez în secolul al XVI-lea, esența ideologiei sarmatismului, formele de manifestare a acesteia în rândul șleahței poloneze și perpetuarea unor acțiuni „pe cont propriu” ale reprezentanților șleahței în Țara Moldovei ca urmare a îmbrățișării acestei ideologii de către șleahță și magnații polonezi. Istoriografia poloneză a demonstrat un interes constant și diversificat față de problema sarmatismului, analizând fenomenul dat din multiple perspective, inclusiv mitologice, genealogice, politice și cartografice. Problema sarmatismului în rândul șleahței și perpetuarea acestuia în cronicile poloneze a fost cercetată de către T. Ulewicz în lucrarea fundamentală *Sarmatia: un studiu al problemelor slave din secolele al XV-lea și al XVI-lea* [3], reeditată în anul 2006. În 1958, un alt cercetător, K. Pieradzka, publică un studiu despre complexitatea genealogiei biblice a polonezilor, analizând cronică lui Długosz privind perpetuarea mitului vandal și sarmatic [4, pp. 83-116]. Ulterior, în 1964, St. Grygel [5, pp. 105-116] publică o lucrare consacrată preistoriei polonezilor și perpetuării mitului sarmatic. Problema megalomaniei politice poloneze a fost abordată pe larg de istoricul Barbara Otwinowska în 1974 [6, pp. 146-177]. Un studiu important a fost realizat de Jadwiga Bzinkowska, care a încercat să restabilească conceptele cartografiei poloneze de la Sarmatia până la formarea statului național polonez [7]. Toate aceste studii evidențiază complexitatea și relevanța sarmatismului în definirea identității culturale și naționale a Poloniei.

În secolul al XX-lea, tematica respectivă este studiată de istoricii A. Malecki [8, pp. 35-53], W. Werner [9] ș.a. În anul 2016, totalitatea acestor preocupări istoriografice poloneze asupra mitului sarmatic și a sarmatismului au fost sistematizate de istoricul Wojciech Paszynski [10] în anul 2016, care a identificat patru etape în procesul de studiere a sarmatismului polonez-[10, p. 207]. Sistematizarea acestui vast corpus de studii de către W. Paszynski marchează, astfel, un moment semnificativ în înțelegerea evoluției interesului istoriografic față de sarmatism. Acest parcurs istoriografic reflectă nu doar o preocupare academică profundă, ci și o încercare de a reconstrui rolul simbolic al sarmatismului în istoria și cultura poloneză.

DIRECȚIILE DEFINITORII ALE SISTEMULUI POLITIC POLONEZ ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

Polonia și regimul politic al acestui stat au suferit modificări esențiale, ceea ce s-a reflectat atât în statutul șleahței poloneze, cât și în capacitatea magnaților de a influența politica internă și externă a Poloniei. Statul polonez la începutul secolului al XVI-lea se afla în pragul unui conflict între șleahța mică și magnați, care a evoluat pe fundalul pierderii Smolenskului în războiul cu Marele Cnezat al Moscovei din 1512–1522 [11] și creșterii impozitelor cauzate de război. Regele Sigismund I a fost nevoit să intervină ca mediator între magnați și șleahța mică, care stăteau la baza armatei Pospolita Ruszenia. În anul 1537, conflictul a atins apogeul. Șleahța s-a adunat în număr de 150.000 (exagerat de sursele timpului [12, pp. 112-140]) în fața reședinței regale, pentru a-și revendica drepturile politice ca urmare a pierderilor ce le suferise în războaie. Regele a fost nevoit să se conformeze cerințelor și să facă cedări politice șleahței poloneze. Cedările respective nu erau noi sub aspectul conținutului, căci șleahța din secolul al XV-lea își începuse ascensiunea politică, fiind făcute cedări politice însemnate în anul 1454 prin renumitele *Nieszawskie Statuty* [13, p. 239] [14, p. 107].

Următoarele cedări ale regalității față de șleahță au fost făcute de regele Alexandru I (1501–1506). În anul 1501, regele a promulgat Unia de la Melnik prin care regalitatea se lipsea de dreptul de a destitui sau numi senatori fără consimțământul senatorilor din Seim. Ulterior, regele a fost lipsit de dreptul de a lua decizii importante pentru politica externă a statului, iar orice act regal urma a fi contrasemnat de senatori, fapt marcat prin privilegiul *Nihil Novi*, adoptat în anul 1505 [15]. Tot atunci a crescut rolul magnaților în politica moldovenească. Evenimentele și campaniile lui Bogdan al III-lea cel Orb denotă rolul magnaților în corespondențele și tratativele matrimoniale, căci, printre altele, campania din 1509 avea scopul să pedepsească familia magnaților Chodeccy, care au dus în impas tratativele matrimoniale [16, pp. 31-43; 17, pp. 151-168], privind căsătoria Domnului Moldovei cu sora regelui Poloniei. Succesul acestui demers politic urma să înrudească dinastia domnitoare din Moldova cu dinastia Iagelonilor. Un alt exemplu al implicării magnaților polonezi în politica internă a Țării Moldovei a fost susținerea și sprijinul acordat revoltei contra domnului Ștefăniță (1517–1527). Aceștia au acordat suport activ boierilor moldoveni în frunte cu Luca Arbore [18, pp. 106-118].

Cu adevărat însă rolul și interesele șleahței poloneze în Țara Moldovei se resimt în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Legăm acest lucru de evoluțiile politice din Polonia, ceea ce le oferea magnaților libertate în acțiunile lor politice. În anii 1561–1570 are loc războiul dintre Marele Cnezat al Lituaniei și Țaratul Rusiei condus de Ioan cel Groaznic (1530–1584). În urma pierderii Poloțkului, lituanienii sunt nevoiți să admită Unia cu Polonia în anul 1569, cunoscută ca Unirea de la Lublin [19, pp. 348–362]. Regele Sigismund August (1548–1572), fiind promotorul implementării Uniei din partea poloneză, a trebuit să o înfăptuiască practic pe cont propriu. Pentru convingerea șleahței și magnaților polonezi de a accepta Unia și a intra în război cu Moscova, regalitatea a făcut cedări politice fără precedent în favoarea șleahței și magnaților. În anul 1563, regele a echivalat în drepturi magnații ortodocși și catolici, ceea ce a dus la creșterea importanței politice a magnaților ucraineni, iar în 1567 regele admitea împărțirea domeniului său regal, o parte din el fiind cedat în gestiunea șleahței poloneze.

Adevărata ascensiune politică a magnaților și a șleahței poloneze are loc odată cu dispariția dinastiei Jagelonilor și alegerea în calitate de rege a lui Henrich al III-lea Valois (1573–1575), ceea ce a fost precedat de un veritabil târg al tronului regal [20, pp. 287–300]. La întronare, noul rege a fost nevoit să semneze o *Pacta Conventa*, prin care recunoștea drepturile și privilegiile șleahței. Anume acest *Pacta Conventa* a rămas cunoscut în istorie drept Articolele lui Henrich [21, pp. 151–155] din anul 1573. În conformitate cu acestea, Consiliul regal urma să aibă șase senatori, iar regele nu putea influența componența Consiliului regal, acesta fiind, practic, un organ de monitorizare a activității regale, care urmărea lichidarea oricăror tentative de instaurare a puterii regale absolute în Polonia. Regele Henrich a admis convocarea Seimului General o dată la doi ani, acceptând că fără acordul șleahței el nu poate declara război sau încheia pace. Articolele din 1573 atestă instituirea unui sistem politic unic pentru Europa acelor timpuri. Dacă Europa apuseană era în toiul constituirii unor sisteme absolutiste, atunci Polonia a mers spre o Democrație a șleahței ca sistem politic de guvernare.

Evenimentele ulterioare, legate de ocuparea tronului polonez de către Sigismund al III-lea Waza în 1587, au dus la profilarea dreptului de *Liberum Veto*, iar către anul 1592 s-a ajuns la un fapt unic pentru Europa secolului al XVI-lea – Seimul de inchiziție contra regelui, în care magnatul polonez Jan Zamoiski [22] a jucat rolul central. Sistemul politic polonez a creat astfel o premisă perfectă pentru ca magnații din zona ucraineană să poată promova propriile interese în

Țara Moldovei, fără a ține cont de politica externă a regalității.

Un factor important, care a influențat creșterea interesului șleahței poloneze față de Moldova, a fost promovarea ideologiei sale proprii, create pe baza tradiției *mitului sarmatic*. Unirea de la Lublin din 1569 a pus problema unificării acestei clase. În punctul nr. 6 al actului Unirii se menționează că „Ambele popoare vor avea întotdeauna seimuri și Consilii de Coroană comune în prezența suveranului lor, Regele Poloniei, iar membrii consiliului și ambasadorii (lituanieni) vor sta în persoană între membrii consiliului și ambasadorii (polonezi) și se vor consulta cu privire la nevoile comune...”¹; în punctul nr. 7 se stipulează: „Este egal ca o parte să fie consilier și asistent pentru cealaltă, astfel încât regele a păstrat în totalitate și inviolabile drepturile și privilegiile acordate prin diferite feluri de cărți tuturor pământurilor și popoarelor Poloniei și Marelui Cnezat al Lituaniei și pământurile care le aparțin, în mod egal drepturile și privilegiile la libertăți, înalte funcții, prerogative și toate funcțiile, din cele mai vechi timpuri și de la începutul unirii...”, iar în punctul nr. 9 se accentuează: „Noi, prelații, principii, domnii ambelor neamuri, baroni și toate treptele, trebuie să ne ajutăm unii pe alții în toate necazurile cu toate forțele și mijloacele...”. Astfel, observăm că accentul a fost pus pe elaborarea unui liant ideologic pentru statul nou-format Rzeczpospolita.

În Rzeczpospolita se profilează treptat ideea unui cavaler care întruchipează idealurile de comportament ale cavalerilor medievali [13, p. 113], ceea ce se observa chiar și în elementele de vestimentație ale timpului, iar culorile utilizate reflectau adeziunea șleahței față de „strămoșii lor sarmați”. Magnații, membri ai Senatului, urmau să poarte haine de mătase în culoare neagră și maro [23, p. 69]. Magnații cu dregătorii ca hătmănia sau cei care erau soli purtau mătașe de catifea și erau obligați să știe câteva limbi [23, pp. 70–71]. Treptat însă se remarcă tendința șleahței de a evolua de la idealul cavaleresc spre un ideal al nobilului cu moșie și cu disciplină rigidă în lucrarea pământului [12, pp. 73–89]. Atunci se observă tendința, ba chiar necesitatea tot mai accentuată a șleahței de a-și extinde teritoriile sale agricole din contul spațiilor ucrainene și moldovenești. Dintre toți vecinii Rzeczpospolitei, Țara Moldovei putea fi mai ușor încadrată în orbita intereselor poloneze cu utilizarea unor resurse limitate. Totodată, deși pacea „veșnică” între Rzeczpospolita și Imperiul Otoman era periodic prelungită (1553 [1, pp. 347–348], 1568 [1, pp. 379–381]), Polonia se confrunța cu pericolul continuu din partea otomanilor. Din acest considerent,

¹ Traducerea autorului.

loialitatea Moldovei față de Polonia și rolul ei de zonă-tampon erau benefice magnaților polonezi de la hotarele de sud-est ale Rzeczpospolitei. Țara Moldovei prietenoasă Poloniei ar fi securizat hotarul de o incursiune spontană a otomanilor, Moldova alături de cazaci ar fi fost în stare să oprească atacurile tătarilor din Crimeea asupra moșiilor ereditare ale magnaților.

Politica „individuală” a magnaților în Țara Moldovei a fost în perfectă concordanță cu ideologia sarmatică, împărțită de majoritatea șleahței din secolele XVI–XVII. Mitul sarmatic promova imaginea nobilului polonez care dă dovadă de vitejie pe câmpul de luptă împotriva vrăjmașilor religiei creștine. Direcția politicii externe, unde s-ar fi putut demonstra aceste virtuți, era hotarul de sud al Rzeczpospolitei. Prin urmare, implicarea în politica Țării Moldovei reprezenta un mijloc de manifestare a vitejiei pe câmpul de luptă pentru o cauză creștină. Lipsa unor impedimente de ordin geografic în această zonă determina activitatea magnaților polonezi și a căzăcimii în direcția Moldovei. Lupta contra tătarilor și deseori contra schismaticilor ortodocși le aducea faima mult dorită de apărători ai cauzei creștine catolice.

Pentru determinarea elementelor de mentalitate militară [13, pp. 169-180], socială [13, pp. 182-190] și religioasă [13, pp. 195-201], prin care se manifesta mitul sarmatic, trebuie să apelăm la publicațiile poloneze ce examinează aceste aspecte. Implicarea magnaților polonezi în treburile politice din Țara Moldovei se datorează nu în ultimul rând relațiilor genealogice și matrimoniale ale magnaților polonezi cu familiile domnești din Moldova [24, pp. 21-28], ceea ce a determinat formarea tendinței de a obține tronul Moldovei în favoare proprie. Ca un exemplu elocvent al acestei manifestări considerăm oportun să menționăm „aventurile” magnatului Albert Laski, care a întreprins câteva tentative de a ocupa scaunul din Suceava [25, pp. 53-58].

IDEOLOGIA SARMATISMULUI

De-a lungul timpului, sarmatismul constituia o ideologie care le permitea polonezilor să contureze conceptul unui pământ unic ideal pentru națiune. Aceasta oferea posibilitatea de a evita impactul negativ al culturilor străine și componența multietnică a spațiului de la est de râul Oder. În contextul formării Republicii, ideologia a influențat masele largi ale nobilimii poloneze și a permis acesteia să-și creeze propria mitologie identitară, care ar fi deosebit-o de cercurile feudale occidentale. Această megalomanie îi permitea șleahței să formuleze un model identitar unic, care atrăgea simpatia tuturor cercurilor nobiliare integrate în Rzeczpospolita [10, p. 9] și permitea promovarea

propriilor interese politice, fără a ține cont de interesele regalității. Mitul sarmatic a devenit elementul de personificare a virtuților naționale și a tradițiilor politice ale sistemului republican „democratic”, statornicit în secolul al XVI-lea prin actul Uniei din 1569. Acesta va supraviețui prin veacuri, devenind un element indispensabil al națiunii poloneze, care va trece în perioada modernă printr-un șir de tragedii politice [10, p. 12]. Nobilimea poloneză, care în apogeul său constituia circa 8-10% din societate [26, p. 16], a format un model politic bazat pe mitul sarmatic, ceea ce argumenta realitățile sistemului administrativ al vremii, libertatea șleahței de a acționa în sfera politicii și a fundamenta tradițiile Republicii nobiliare.

Originea acestuia o putem vedea în Cronica francezului Flodoard (894–966), cronicar franc, autor al lucrării *Annales* ce cuprinde anii 919–966, în care cronicarul menționa slavii din cursul de mijloc al râului Vistula ca fiind slavi sarmați. Această percepere este perpetuă din Antichitate, perioadă în care scriitorii antici au împărțit geografic Europa Centrală în Germania și Sarmația. Cronicari precum Joachim Vadianus (1484–1551), umanist suedez, autor al atlasului *Epitome trium terrae partium, Asiae, Africae et Europae...*, 1534) și Konrad Celtes (1459–1508), umanist german, autor al lucrării *Germania Illustrata*, 1502) au avut meritul de a statornici legătura identitară a sarmaților cu cea a slavilor de la Vistula, deci cu polonezii. Cristalizarea acestui mit a avut loc în literatura medievală prin intermediul cronicilor din secolul al XII-lea și a atins apogeul în Cronica lui Marcin Bielski, ca apoi mitul să fie dezvoltat pe larg în perioada Renașterii și a Barocului.

Triumful mitului sarmatic în istoriografia poloneză s-a datorat patronajului acordat autorilor umaniști de către curte și tendinței șleahței poloneze de a promova un etos cavaleresc propriu, care ar fi asigurat aspirațiile megalomane geopolitice și ar fi fost un liant al nobilimii polietnice din Rzeczpospolita. În condițiile în care în întreaga Europă triumfa modelul absolutist, șleahța poloneză a promovat pe larg modelul republican în percepția sa medievală, de aceea magnații polonezi etalau mitul sarmatic în scopurile lor meschine. Cronicarii polonezi: Jan Długosz (1415–1480), autorul lucrării *Historiae Polonicae libri XII*, 1455–1480; Marcin Bielski (1495–1575), autorul lucrării *Kronika wszytkiego świata*, 1551; istoricii polonezi: Marcin Kromer (1512–1589), autorul lucrării *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*, 1555; Joachim Bielski (1540–1599), autorul lucrării *Kronika polska Marcina Bielskiego nowo przez Joachima Bielskiego, syna jego, wydana*, 1597; Maciej Strykowski (1547–1586/1593) autorul lucrării *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i*

wszystkiej Rusi, 1582; Stanislaw Sarnicki (1532–1597), autorul lucrării *Annales, sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lithuanorum libri VIII*, 1587) ș.a. au promovat originea sarmată a șleahței, elucidând sarmatismul ca element de bază al tradiției politice, pentru a argumenta originalitatea acestuia și a modelului politic polonez suprapus modelului cavaleresc occidental [27, p. 220]. Umanismul a amplificat și mai mult perpetuarea unor asemenea teorii pe întreg teritoriul european (originea romană, originea troiană, galică, teutonism ș.a.) [27, p. 221].

În același timp, Albert Krantzis (1450–1517), istoric german, autorul lucrării *Vandalia, sive Historia de Vandalorum vera origine*, 1518, a propus un alt concept al descendenței vandale, susținând că Polonia ar aparține lumii germane, efort amplificat de Wolfgang Laaius (1514–1564), umanist austriac, autorul lucrării *Typi chorographici provinciarum Austriae*, 1561. Totodată, cunoscutul cartograf german Sebastian Münster (1488–1552), autorul lucrării *Cosmographia*, 1544, urmărind glorificarea Marii Germanii, a inclus în spațiul dat și limitele teritoriale ale Poloniei. Evident, acest lucru a marcat în mediul politic polonez promovarea intensă a mitului sarmatic ca o opoziție și luptă cu conceptele germanismului medieval. Același proces îl observăm, de exemplu, în mediul istoric ceh, unde apare o lucrare fundamentală a lui Johannes Matthias a Sudetis [28, pp. 149-205], *De origine Bohemorum et Slavorum*, 1615.

Necesitatea fundamentării mitului sarmatic într-o adevărată ideologie a sarmatismului a devenit una vitală pentru șleahța poloneză în contextul fundamentării conceptului Moscova – a treia Romă [29, pp. 87-124], sub îndrumarea mitropolitului Zosima în secolul al XV-lea și formării ideologiei nordismului în Suedia de către Albert Krantzis [30] pe timpul lui Carol al IX-lea, ambele ideologii fiind ostile intereselor politice ale șleahței.

Istoricul polonez S. Cynarski a examinat cronicile poloneze și a ajuns la un șir de concluzii. Prima perioadă de cristalizare în cronicile poloneze a ideologiei sarmatismului a durat până-n anii '70 ai secolului al XVI-lea, când s-a format definitiv teoria originii sarmatice a slavilor și s-a adoptat denumirea de Sarmăția pentru întregul stat condus de dinastia Jagelloni. În perioada respectivă se formează elementele de cultură sarmată, fiind întreprinse primele încercări de a trasa paralele între libertatea sarmaților și cea a nobilimii în sistemul politic polonez republican, chestiune ce poate fi observată în lucrările lui Aleksander Gwagnin (1538–1614), cronicar polonez, autor al lucrării *Sarmatiae Europae descriptio quae regnum Poloniae, Letvianiam, Samogitiam, Russiam, Masoviam, Prussiam,*

Pomeraniam, Livoniam, et Moschoviae, Tartariae que partem complectitur, 1578, și Stanislaw Orzechowski (1513–1566), scriitor și teolog polonez, autor al lucrării *Annales Stanislai Orichovii ab excessu Sigismundi I*, 1554, publicată *post-mortem*, 1611. Astfel, Sarmăția, care s-a perpetuat ca un mit originar în secolul al XVI-lea, începe să se fundamenteze ca o adevărată ideologie elită ce coagulează elita republicii lichidând antagonismele reciproce. Caracter de nobilime sarmată și-au atribuit neamurile Potocki, Rodziwill și Sapiecha din Rutenia, care și-au format propriile genealogii bazate pe acest concept ideologic. Sarmatismul polonez a fost utilizat drept argument pentru a evidenția tendințele de expansiune spre Estul moscovit, iar Polonia, fiind poziționată ca „regina Sarmăției”, avea rolul de a stăpâni întreaga Sarmăție [31, pp. 224-225].

Libertatea sarmată propovăduia intens cuceririle politice din secolele XV–XVI. Tendința respectivă devine evidentă din analiza actelor vremii. Constituția de la Radom [32, pp. 299-356] stipula *rakoszul* ca drept al șleahței de răscoală legală împotriva regalității, Pacta Conventa semnată de Henryk Valois în 1573 [21, pp. 151-155] fundamenta libertatea politică a șleahței, cât și libertatea de aur *liberum vetum*, ceea ce racorda sistemul politic al Rzeczpospolitei cu tradițiile șleahței din perioada Piaștilor. Aceste acte, în aprecierea lui S. Cynarski, au creat identitatea șleahței poloneze, cunoscută în întregul spațiu european din secolele XVI–XVII [31, pp. 227-228].

Un alt element indispensabil al ideologiei sarmatismului este chipul monarhului ideal. Acesta urma să respecte libertățile șleahței și să protejeze sistemul republican al politicii poloneze. Regele urma să fie blând, drept și generos cu supușii săi. Jan Szczeny Herburt (1567–1616), scriitor polonez, autorul lucrării *Rozmowa o rokoszu*, 1606 [33, pp. 102-135], propunea ca model pe Boleslaw cel Viteaz, Cazimir cel Mare și Cazimir cel Drept. La rândul său, nobilul polonez urma să se opună tentativelor regale de instaurare a absolutismului. Nobilul, pentru apărarea intereselor Poloniei în spiritul liberalismului sistemului politic polonez, urma să împărtășească spiritul de luptă sarmatic. Aceste elemente vor fi vizibile în literatura poloneză atât din secolul al XVI-lea, cât și pe parcursul secolului următor în opera poezilor Hieronim Morsztyn (1581–1623), poet polonez, autor al lucrării *Światowa Rozkosz*, 1606 [34] și Kasper Twardowski (1592–1641), poet polonez, autor al lucrării *Pochodnia Miłości Bożej z pięćią strzał ognistych*, 1628 [35].

Treptat, către finele secolului al XVI-lea, sarmatismul capătă un aspect rural, șleahța orientându-se, pe lângă păstrarea libertăților sale politice, să-și creeze moșii cu latifundii considerabile lângă conacele sale

ereditare. Acest lucru se datora, în mare parte, pâinii, ca principala ramură de export din acea vreme. În acest sens, interesele șleahței față de pământurile roditoare ale Ucrainei și Țării Moldovei au fost în continuă creștere. Șleahța, în acțiunile sale politice în Țara Moldovei, promova propriile interese, care nu erau în concordanță cu interesele regalității. „Aventurile” unor magnați polonezi contraveneau deciziilor regelui și ale Consiliului regal și urmăreau în exclusivitate interesele personale. „Aventurile” politice pe cont propriu au devenit posibile datorită tradiției statornicite în Polonia privind inadmisibilitatea încălcării libertăților politice ale șleahței. În acest sens, autorul Jan Zabczyk, în lucrarea sa *Practicile curții*, 1615, menționa: „Nu există o cădere mai mare în republică decât inventarea de noi legi și încălcarea vechilor datini” [36]. „Aventurile” politico-militare ale șleahței poloneze în Țara Moldovei și succesul acestora se datora în mare parte ideologiei sarmatismului și principiului libertății politice a șleahței, care s-au reflectat în sistemul politic al Regatului Poloniei și al Rzeczpospolitei pe durata secolului al XVI-lea.

„AVENTURILE” POLITICE ALE ȘLEAHEȚII POLONEZE ÎN ȚARA MOLDOVEI

Expresia identitară a sarmatismului polonez se manifestă în cadrul acțiunilor politico-militare întreprinse de unii reprezentanți ai șleahței în Țara Moldovei. Acestea contraveneau intereselor regilor polonezi sau ale altor magnați, însă au fost posibile datorită fundamentării sistemice a ideologiei sarmatismului în politica internă poloneză. Cronicarii moldoveni au consemnat aspectele respective de politică internă poloneză și rolul lor asupra activității „aventurierilor” în Moldova [37]. În mediul istoriografic, unul dintre primii istorici care au atras atenția asupra acestor aspecte a fost A. Xenopol, care remarca efectele incursiunilor unor aventurieri polonezi și greci în Moldova [38, p. 67]. Istoricul polonez Zdzisław Spieralski [39] a publicat o lucrare de pionierat privind relațiile moldo-polone în Evul Mediu, în care aspectul în cauză este reflectat parțial.

„Aventurile” politice ale șleahței poloneze în Țara Moldovei din secolul al XVI-lea pot fi interpretate ca o expresie identitară a sarmatismului polonez din mai multe perspective. Implicarea activă a șleahței în conflictele și intrigile politice din Țara Moldovei reflecta această mentalitate războinică și dorința de a-și reafirma superioritatea și dreptul de a interveni în afacerile statelor vecine. În viziunea sarmatică, șleahța avea o misiune providențială de a proteja și extinde valorile europene și creștine, ceea ce justifică intervenția lor în Țara Moldovei.

Un element central al sarmatismului constituie identitatea catolică și misiunea de a apăra creștinătatea împotriva amenințărilor externe, cum ar fi Imperiul Otoman. Intervențiile șleahței în Țara Moldovei se justificau prin necesitatea de a proteja teritoriile creștine de influența otomană, Țara Moldovei urmând să joace în acest sens rolul de stat tampon între lumea creștină și cea musulmană, iar șleahța poloneză a avut un rol crucial în apărarea acestui „front” al creștinismului.

Sarmatismul ca ideologie politică era marcat de un sentiment de superioritate culturală și identitară, prin care șleahța poloneză se autodefinia ca fiind un model de urmat pentru alte popoare. În Țara Moldovei, acest sentiment s-a manifestat prin încercările de a impune influența poloneză asupra politicii locale prin promovarea valorilor catolice în fața Ortodoxiei. Această atitudine imperială, de a „civiliza” și „proteja” vecinii mai mici, era o expresie clară a sarmatismului și a mândriei nobiliare poloneze.

Considerăm oportun să analizăm acțiunile cunoscuților „aventurieri” polonezi Albert Laski și Dmitri Wisniowiecki, care în diferite perioade de timp au influențat decisiv politica moldovenească în secolul al XVI-lea. Aceștia, pornind de la perpetuarea principiilor sarmatismului în sistemul politic al Rzeczpospolitei, au avut posibilitatea să intervină pe cont propriu în politica Țării Moldovei. Uneori aceste intervenții contraveneau intereselor de a crea o zonă-tampon în regiune contra Imperiului Otoman.

Ca exemplu al „aventurilor” politice [44, pp. 104-115] ale nobilimii poloneze în Țara Moldovei din sec. al XVI-lea poate fi menționată susținerea acordată de șleahța poloneză în persoana magnatului Albert Laski lui Ioan Iacob Heraclid, care a reușit să ocupe tronul Moldovei în 1561. A. Laski a fost prezentat în una dintre primele sale biografii drept cavaler și aventurier polonez [45, pp. 57-79], care întruchipează sufletul Poloniei, iar întreaga sa „carieră de aventurier” a fost abordată prin prisma rătăcirii veșnice pe la curțile europene. În cele din urmă, acesta revine în slujba intereselor Coroanei și Regatului Poloniei, când refuză mita din partea solului lui Ivan cel Groaznic, pentru a trece de partea țarului în cadrul Războiului Livonian (1558–1583) [25, p. 54].

Zdzisław Spieralski în *Awantury moldawskie* [39, p. 231] îl caracteriza pe magnatul polonez drept un aliat al împăratului Ferdinand I, care, îndeplinind voința imperială, l-a ajutat pe „aventurierul” grec Iacob Heraclid să-l înlăture pe Alexandru Lăpușneanu din tronul Țării Moldovei. Un alt istoric polonez, Dariusz Milewski, menționa: „... cei doi au apărut pe arena istoriei polono-moldovenești drept personalități a căror soartă i-a adus împreună la pa-

coste și rău atât în Polonia, cât și în Moldova” [40, pp. 291-295].

Înțelegerea lor încheiată în 1559 prevedea ca Iacob Heraclid să devină domn, iar Albert Laski să obțină titlul de pârcălab al Hotinului. Marek Plewczynski evidențiază, în acest sens, susținerea lor din partea lui Hieronim Filipowski și Krzysztof Lasocki, magnați calviști din Polonia Mică, cărora cei doi le-ar fi promis dregătorii și reglementarea statutului religiei calviniste în Țara Moldovei [41]. După prima tentativă de ocupare a tronului, eșuată din cauza numărului infim de ostași adunați (1.600 de soldați), a avut loc a doua tentativă de succes a lui Laski, începută din Ungaria pe 18 noiembrie 1561 și susținută de Ferdinand I, care era ostil Poloniei și dorea să o implice în război contra Imperiului Otoman. Prin bătălia de la Verbia, Alexandru Lăpușneanu a fost lipsit de tron, iar succesul „aventurii” magnatului a fost întâmpinat ostil de către Regalitate [1, pp. 363-364], nemulțumită de implicarea în aceste treburi a lui Laski, ceea ce putea să pericliteze executarea tratatului polono-otoman din 1533 [1, p. 286].

În contextul acestor aventuri militare ale magnatului, un interes major prezintă documentul din ianuarie 1563, prin care Laski devenea moștenitorul tronului Țării Moldovei după moartea lui Despot Vodă. Cearta celor doi a avut loc pe fundalul cererii Porții de a i se ceda Hotinul, care era promis magnatului Laski. Emiterea acestui act reprezintă o tentativă a lui Iacob Heraclid de a rupe tratativele privind încheierea unei alianțe între A. Łaski cu un alt pretendent la tronul moldovenesc, Dmitrii Wisniowiecki, care a argumentat pretențiile la tronul Moldovei prin descendența din os domnesc [42]. El a avut prima tentativă de a interveni în disputele pentru tron încă în 1553, fiind oprit prin acțiunile Marelui Hatman Sieniawski, care a mediat venirea pe tronul Moldovei a domnului Al. Lăpușneanu [43, pp. 292-295].

Istoricii Marek Plewczynski [41, pp. 115-125] și Dariusz Milewski [43, pp. 292-295] menționează că Sieniawski a acționat în acest caz pe cont propriu, fiind lipsit de titlul de hatman al Coroanei timp de doi ani după intervenția în Țara Moldovei. Magnatul este reînvestit odată ce partea turcească l-a lipsit pe Iliasz (Mehmed) Rareș de titlul de beilerbey al Ocaekovului și l-a recunoscut pe Al. Lăpușneanu ca domn al Moldovei.

CONCLUZII

Sistemul politic al Poloniei, format în secolul al XVI-lea, a favorizat acțiunile politico-militare ale reprezentanților șleahței în Țara Moldovei, drepturile și libertățile câștigate în fața regalității au fost consolidate și accentuate de ideologia sarmatismului, acceptată

și promovată de șleahță ca un element identitar. Ideologia respectivă avea rolul să confirme statutul politic al șleahței și crea un model de percepere de sine, comportament și o cultură aparte, care au favorizat „aventurile” politice ale șleahței. Acestea uneori erau în detrimentul intereselor Coroanei poloneze și ale politicii externe promovate de regalitate. Înainte însă de a analiza acțiunile și „aventurile” unor reprezentanți ai șleahței în Țara Moldovei, considerăm oportunitate să determinăm esența sarmatismului polonez ca ideologie politică.

Pe timpul lui Sigismund al III-lea Waza, sarmatismul a conturat ideea de mesianism, iar lupta cu Suedia, Imperiul Otoman și Țaratul Rusiei era poziționată ca fiind o misiune excepțională a șleahței de a restabili republică sarmată. Pornind de la tradițiile șleahței, Rzeczpospolita era poziționată ca fiind o moștenitoare de drept a Sarmatei. Această viziune era amplificată de Biserica Catolică poloneză, care promova rolul Poloniei ca fiind ultimul bastion al credinței creștine ce luptă cu ereticii, polonezii fiind un popor ales de Dumnezeu. Abordarea respectivă oferea sacralitate și legitimitate instituțiilor republicane ale șleahței statornicite definitiv în secolul al XVI-lea. Șleahța poloneză a obținut și aura protecției divine, deoarece și-a asumat misiunea restabilirii republicii sarmate, luptând atât cu ereticii ortodocși din spațiul ucrainean și Țara Moldovei, cât și cu păgânii din Hanatul Crimeii.

BIBLIOGRAFIE

1. Eremia, I. Relațiile externe ale Țării Moldovei în documente și materiale (1360–1858), editor, selectarea documentelor, studiul introductiv: I. Eremia, ediția a III-a, rev. și ad. Chișinău, 2020. 932 p.
2. Simonescu, P. Petru Rareș: Domnul și vremea sa. București: Editura Enciclopedică Română, 1970. 189 p.
3. Ulewicz, T. Sarmacja: studium z problematyki słowiańskiej XV i XVI wieku, Kraków: Studium Słowiańskiego Uniw. Jagiell., 1950. 211 p.
4. Pieradzka, K. Genealogia biblijna i rodowód Słowian w pierwszej księdze „Annales” Jana Długosza. In: Nasza Przeszość, nr. 81, 1958, 83-116.
5. Grygiel, S. Próba rekonstrukcji zaginionej części Kroniki Bernarda Wapowskiego. In: Studia Źródłoznawcze, nr. 9, 1964, 105-116.
6. Otwinowska, B. Język, naród, kultura. Antecedencje i motywy renesansowej myśli o języku, Wrocław, 1974, 146-177.
7. Bzinkowska, J. Od Sarmacji do Polonii: studia nad początkami obrazu kartograficznego Polski, Kraków, 1994.
8. Małecki, A. Mity etnogenetyczne w samoświadomości historycznej na przykładzie historiografii polsko-niemieckiego pogranicza w XVI w. In: Sensus Historiae, nr. 2-3, 2011, 35-53.

9. Werner, W. *Historyczność kultury. W poszukiwaniu myślowego fundamentu współczesnej historiografii*, Poznań, 2009.
10. Paszynski, W. *Sarmaci i uczeni. Spor o pochodzenie Polaków w historiografii doby staropolskiej*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2016. 277 p.
11. Taras, A.E. *Voyny Moskovskoy Rusi s Velikim knyazhestvom Litovskim i Rech'yu Pospolitoj v XIV–XVII vekakh*, M.: ACT, 2006. 800 p.
12. Wyczański, A. *Szlachta polska XVI wieku*, red. Anna Moczar-Demko, Warszawa: PWN, 2019, 112-140.
13. Swiderska Włodarczyk, U. *Mentalność szlachty polskiej w XV i XVI wieku*. Poznań: Świętego Wojciecha, 2003. 239 p.
14. Swiderska Włodarczyk, U. *Szlachta polska wobec Boga i ojczyzny*, ed. Świętego Wojciecha, Poznań, 2001. 107 p.
15. *Nihil novi nisi commune consensu*, [online] <http://kwasnicki.prawo.uni.wroc.pl/todownload/NihilNovi.pdf> (consultat: 04.XII.2024).
16. Niemczyk, K. *Chodeccy a wyprawa mołdawska z 1509 roku*. În: *Balcanica Posnaniensia*, XXIV, Poznań, 2017, 31-43.
17. Niemczyk, K. *Problem Pokucia, spornego terytorium polsko-mołdawskiego w końcu XV i początku XVI wieku*. In: *Studia Historyczne*, R. LVII (2014), 151-168.
18. Kozieł, P. *Stefan IV Młody – nieznaną kartą z dziejów relacji polsko-mołdawskich XVI wieku*. In: *Saeculum Christianum*, t. XXIV (2017), 106-118.
19. *Unia de la Lublin*, în: *Akta Unii Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. St. Kutrzeba i Wł. Semkowicz, Kraków, 1932, nr. 149, 348-362, [online] <https://www.agad.gov.pl/Unia%20Lubelska/Unia%20lubelska%201569%20r.pdf> (consultat: 04.XII.2024).
20. Dziubiński, A. *Stosunki dyplomatyczne polsko-tureckie w latach 1500–1572 w kontekście międzynarodowym*, ed. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, 2005, 287-300.
21. *Literae confirmationis articulorum Henrico Regi antea oblatorum*. In: *Volumina Legum*, t. 2, Petersburg: Ohryzko Jozafat, 1859, 151-155.
22. Grzybowski, S., *Jan Zamoyski*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 298 p.
23. Swiderska Włodarczyk, U. *Homo nobilis. Wzorzec szlaccica w Rzeczypospolitej XVI i XVII wieku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2017. 69 p.
24. Rezachevici, C. *Magnații Buczacki-Jazowiecki și Moldova în secolele XV-XVI și ramura necunoscută a aces-tora, boierii moldoveni Buceați. În: Revista de Istorie a Moldovei*, 2006, nr. 3-4, 21-28.
25. Cheptene, I. *Personalitatea lui Albert Łaski în istoriografia poloneză*. În: *Latinitate, Romanitate, Românită*, Ed. 4, 6-7 noiembrie 2020, Chișinău. Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2021, 53-58.
26. Wyczanski, A. *Szlachta polska w XVI wieku*, Warszawa: PWN, 2001. 270 p.
27. Cynarski, S. *Sarmatyzm – ideologia i styl życia. Polska XVII wieku. Państwo, społeczeństwo, kultura*, red. In: J. Tazbir, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1969. 220 p., [online] [cynarski_sarmatyzm.pdf](https://www.staropolska.pl/cynarski_sarmatyzm.pdf) (consultat: 05.XII.2024).
28. Storchová, L. *A Late Humanist Treatise on the Origin of the Bohemians, the Academic Polemics and Their Potential to Perform the Other: De origine Bohemorum et Slavorum by Johannes Matthias a Sudetis*. In: *Acta Comeniana*, nr. 22/23 (46/47), 2009, 149-205, [online] <https://philpapers.org/rec/STOALH> (consultat: 02.XII.2024).
29. Korenevskiy, A., *Kem i kogda byla "izobretena" teoriya "MOSKVA – TRETIIY RIM"?* In: *Ab Imperio*, nr. 1-2, 2001, 87-124.
30. Krantzius, A. *Vandalia, sive Historia de Vandalorum vera origine...* [online] https://books.google.md/books?id=515PAAAACAAJ&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (consultat: 04.XII.2024).
31. Cynarski S., *Sarmatyzm – ideologia i styl życia, w: Polska XVII wieku. Państwo, społeczeństwo, kultura*, red. In: J. Tazbir, Warszawa: Wiedza Powszechna 1977, 224-225.
32. *Volumina Legum*, t. 1, red. Ohryzko Jozafat, Petersburg, 1859, 299-356, [online] <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/47649/edition/64283/content> (consultat: 04.XII.2024).
33. Czubek, J. *Pisma polityczne z czasów Rokoszu Zbrzydowskiego (1606-1608)*, t. 2, proza, Kraków: księgarnia G. Gebethnera, 1918, 102-135.
34. Hieronim, *Światowa Rozkosz*, 1606, [online] https://www.staropolska.pl/barok/barok_005_002.html (consultat: 04.XII.2024).
35. Twardowski, K. *Pochodnia Miłości Bożej z pięcią strzał ognistych*, 1628., [online] https://www.staropolska.pl/barok/K_Twardowski/pochodnia_01.html (consultat: 04.XII.2024).
36. Żabczyk, J. *Praktyka dworska*, Kraków, 1615.
37. Ureche, G. *Letopisețul Țării Moldovei*, prefață de Dan Horia Mazilu, București: MondoRO, 2016. 180 p.
38. Xenopol, A. *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. V, București: Carte Românească, 1913, p. 67.
39. Spieralski, Z. *Awantury mołdawskie*, Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1967.
40. Milewski, D. *Przywilej Jana Jakuba Basilikosa H. Eraclide sa dla Olbrachta Łaskiego*. În: *Saeculum Christianum*, nr. 21, Varșovia, 2014, 291-295.
41. Plewczyński, M. *Wojny i wojskowość polska w XVI w.*, vol. 2, Zabrze: Inforteditions, 2012.
42. Czamańska, I. *Wiśniowieccy. Monografia rodu*, ed. Poznań, Poznań, 2007.
43. Milewskii, D., *Przywilej Jana Jakuba Basilikosa Heraklidesa dla Olbrachta Łaskiego*. In: *Saeculum Christianum*, t. XXI (2014), 292-295.
44. Milewski D. *Nie tylko „mołdawskie awantury” – polityka Rzeczypospolitej wobec Mołdawii w epoce nowożytnej*. In: *Conferința științifică internațională: „Tineretul și globalizarea. Probleme și oportunități”*, red. Ștefan Levița, Valentin Constantinov, Chișinău, 2014, 104-115.
45. II. Czamańska. *Czy naprawdę były to awantury? Interwencje polskie w Mołdawii w latach 1595-1616*. In: *Balcanica Posnaniensia Acta et studia*, vol. 28, 2021, 57-79.